

MULTIETNIČNOST I RAZVOJ

Bilten Instituta STINE za promociju razvojnih potencijala multietničkih i povratničkih sredina

Studeni 2012.

Broj 5

EUROPEIZACIJA MANJINSKIH PRAVA U HRVATSKOJ: ZAVRŠENA ILI TEK TREBA ZAŽIVJETI?

Antonija Petričušić*

Među deset zahtjeva, koje je Europska komisija u posljednjem Izvješću postavila Hrvatskoj da ih ispuni prije ulaska u EU, nema niti jednog koji se odnosi na ostvarenje prava nacionalnih manjina. To ne znači da Komisija nije analizirala stanje manjinskih prava i ukazala na područja koja još uvijek smatra problematičnim, a to su nepostignuto razmjerno zapošljavanje manjina u javnoj upravi i kontinuirana isključenost Roma koji žive u osobito teškim životnim uvjetima. Vlastima je osim toga poručeno da trebaju nastaviti njegovati duh tolerancije prema manjinama, posebice hrvatskim Srbima te poduzimati mjere za zaštitu onih koji još uvijek mogu biti izloženi prijetnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvu ili nasilju. To potvrđuje da je proces pristupanja Europskoj uniji pridonio učinkovitijem ostvarivanju manjinskih prava, ali da skorim članstvom europeizacija manjinske politike ne završava, već započinje svoje dugoročno ostvarivanje. Pri tome hrvatski manjinski model, ukoliko nastavi trend kontinuiranog razvoja i ostvarivanja propisanih manjinskih prava, može postati primjer dobre prakse, kako za trenutne države kandidatkinje, tako i za zemlje članice.

Akademski literaturu općenito koristi pojam europeizacije da bi opisala utjecaj Europske unije na nacionalne politike zemalja članica. Ipak, doseg procesa europeizacije nadilazi geografske granice Europske unije i okvire njezina članstva. Ona je, naime, sveprisutna u zemljama koje teže članstvu, ali i u zemljama takozvanog europskog susjedstva. Dakle u zemljama koje imaju izravnu kopnenu ili morsku granicu s EU, a koje se (još) ne mogu nadati članstvu, ali Unija ima mogućnost utjecanja na političke procese i prilike u njima uvjetujući reforme u tim drža-

vama susjedstva programima pomoći i donacijama.

(Nastavak na stranici 2)

Poruke Europske komisije: Razvijati duh tolerancije i zaštititi diskriminirane

IZ SADRŽAJA:

Marin Smolčić

- Povratak bi bio masovniji kad bi se imalo gdje raditi **8**

Snježana Koren

- Mlade treba naučiti da se kritički nose s različitim "povijesnim istinama" **9**

Davor Gjenero

- Konsocijacijski model ostvarivanja ravnopravnosti manjina **11**

Intervju s povjesničarom
Branimirom Jankovićem*

ZAJEDNIČKU BAŠTINU TREBA IZVUĆI IZ ZABORAVA

Nedavno su, u Zadru i Kuli Stojana Jankovića u Islamu Grčkom, održani sedmi po redu "Desničini susreti", posvećeni književnom velikanu Vladanu Desnici, koji objedinjuje brojne vrijednosti iz srpske i hrvatske kulture. "Desničnim susretima" i projektom obnove i razvoja njegova doma stambeno-fortifikacijskog kompleksa Kule Stojana Jankovića (kulturnog dobra RH) želi se, između ostaloga, različitim programima, pridonijeti poboljšanju stanja i međunacionalnih odnosa u povratničkim sredinama. Prvenstveno stoga, jer njegov primjer pokazuje da zajednička povijest nije samo povijest sukoba pripadnika različitih etničkih skupina već i

(Nastavak na stranici 4)

INSTITUT
STINE

EUROPEIZACIJA MANJINSKIH PRAVA U HRVA

(Nastavak sa stranice 1)

Antonija Petričušić

Svaka europska država može podnijeti zahtjev za članstvo u Europskoj Uniji ukoliko poštuje načela na kojima je ona ustanovljena i koja su zajednička državama članicama.

To su načela pluralizma, nediskriminacije, pravde, solidarnosti i jednakosti. Unija stoga svojim politikama promovira vrijednosti slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštivanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika nacionalnih manjina. Kada država kandidatkinja za članstvo postane spremna preuzeti obveze iz članstva ispunjavanjem potrebnih političkih, gospodarskih i zakonskih uvjeta te kroz institucije i zakone reflektirati načela i vrijednosti na kojima je Unija osnovana, omogućuje joj se pristupanje u članstvo.

POLITIKA PROŠIRENJA KAO PROCES PRENOŠENJA VRIJEDNOSTI

Proces stabilizacije i pridruživanja je politički okvir Unije za Hrvatsku, ali i za Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Kosovo, Makedoniju i Srbiju. Njime je Europska unija odgovorila na konkretne okolnosti post-konfliktnih društava zemalja regije koju naziva Zapadnim Balkanom. Stoga Komisija, u procesu pristupanja Hrvatske, kao i drugih zemalja regije, usklađenost s političkim pred pristupnim uvjetima ocjenjuje prema postignutoj stabilnosti institucija koje jamče demokraciju, vladavinu prava, ljudska prava te poštivanje i zaštitu prava manjina, ali i nadziranje regionalne suradnje država u regiji, njihovih dobrosusjedskih odnosa sa zemljama regije kao i državama članicama te poštivanjem preuzetih međunarodnih obveza.

Osim normativno-institucionalnih rješenja koja osiguravaju ostvarenje prava i zaštitu manjina, Europska unija je, u okviru Procesu stabilizacije i pridruživanja, razvila nekoliko dodatnih uvjeta kojima je podvrgla zemlje Zapadnog Balkana, a koji posredno doprinose izgradnji boljih međuetničkih odnosa te dugoročnoj uspostavi stabilnosti i mira. Temeljem ovih dodatnih uvjeta se od (potencijalnih) država kandidatkinja očekuje da osiguraju povratak izbjeglica, da surađuju s Haškim sudom, da procesuiraju ratne zločine pred nacionalnim sudovima te da budu predani suradnji i procesu pomirbe

sa susjedima. Očito je da upravo ovi procesi i s njima povezane politike promoviraju vrijednosti mira, demokracije, vladavine prava te poštivanja ljudskih i manjinskih prava.

MANJINSKA PRAVA - DIO ZAHTJEVNOG PROCESA PRISTUPANJA

Proces pristupanja Uniji primjer je europeizacije zakonodavstva i politika država koje teže članstvu.

Procesom pregovaranja osigurava se usklađenost zakonodavstva države kandidatkinje s pravnom stečevinom Unije. Pritom se očekuje da država, koja teži članstvu, izvrši izmjene u svom zakonodavstvu kako bi ono bilo u skladu s osnivačkim ugovorima, direktivama EU te sudskom praksom Europskog suda u Luksemburgu. Iako u potonjima ima iznimno malo odredbi o poštivanju i zaštiti prava manjina, to nije spriječilo Uniju da pitanje ostvarenja manjinskih prava učini dijelom pregovaračkog procesa. O njima se raspravljalo u okviru Poglavlja 23 "Pravosuđe i temeljna prava", a legitimitet takvog zahtjeva izvire iz tzv. kriterija za članstvo, dogovorenih na sastanku Europskog vijeća u Kopenhagenu 1993. godine. Oni sadrže uvjete koje države kandidatkinje za članstvo u Uniji moraju ispuniti, pri čemu je među političkim uvjetima i dužnost poštovanja prava manjina.

U zajedničkom stajalištu Vijeće je procijenilo da stupanj ostvarenja pojedinih prava nacionalnih manjina nije zadovoljavajući i u skladu s međunarodnim standardima manjinske zaštite kojima se Hrvatska podvrgla. Stoga je predložilo da prije otvaranja pregovora u Poglavlju 23 hrvatske institucije najprije moraju ispuniti određene minimalne preduvjete (tzv. benchmarks). Između ostalih i ostvarivanje prava pripad-

nika nacionalnih manjina bilo je uvršteno među minimalne preduvjete za otvaranje poglavlja 23.

S obzirom da je Europsko vijeće postavilo i minimalne preduvjete za zatvaranje pojedinih poglavlja, pa i poglavlja 23, iskrsnuli su dodatni uvjeti u pogledu zaštite manjina. Od hrvatskih se vlasti tražilo da osiguraju provedbu temeljnog zakona za zaštitu nacionalnih manjina, a posebice razmjernu zastupljenost manjina u političkom životu, javnom sektoru i medijima. Drugo mjerilo, povezano s pitanjem ostvarivanja manjinskih prava, odnosilo se na osiguranje procesa povratka. Vlada je "reagirala" donošenjem Akcijskog plana za provedbu Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina te Akcijskog plana za ubrzanu provedbu Programa stambenog zbrinjavanja izbjeglica.

Do privremenog zatvaranja 23. poglavlja trebalo je doći tek nakon što Vijeće utvrdi da je Hrvatska pokazala visok stupanj pripremljenosti, tj. nakon što su minimalni preduvjeti i za otvaranje pregovaračkog poglavlja i za njegovo zatvaranje bili zadovoljeni, a uz to su dogovorene i dodatne prijelazne mjere. S obzirom da je u (ne)ostvarivanju pojedinih prava manjina riječ o sistemskim problemima, bilo je iluzorno očekivati da je moguće ispuniti ove preduvjete za zatvaranje pregovora te su Europska komisija i Vijeće očito "zatvorili oči" pred njihovim neispunjavanjem. Ipak, među prijelaznim mjerama o temeljnim pravima dvije su se odnosile na pitanje ostvarenja prava manjina. Prva se odnosila na učinkovite provedbe Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina u pogledu razmjerne zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina u tijelima državne uprave. Druga mjera zahtijevala je omogućavanje povratka izbjeglih hrvatskih građana srpske nacionalnosti i to tako što se od vlasti očekivalo da osigura stambeno zbrinjavanje i obnovu imovine izbjeglih hrvatskih građana.

PROPUSTI U PREDPRISTUPNOM RAZDOBLJU

U godišnjim izvješćima Komisije o napretku kontinuirano su se procjenjivala dostignuća hrvatskih vlasti i institucija u pogledu ostvarivanja manjinskih prava. Moja je kritika da je Komisija u tom procesu nastavila praksu iz ranijih procesa proširenja i bavila se uglavnom ostvarenjem prava pripadnika brojčano značajnih manjinskih zajednica te Romima. Tako se u izvješćima o napretku Hrvatske uglavnom iz godine u godinu analiziralo ostvarivanje prava Srba, posebice povratnika među njima i socijalno marginaliziranih Roma. Takvim pristupom Komisija je ostalim nacionalnim manjina-

Činjenica je da Republika Hrvatska pristupanjem Uniji kao nova zemlja članica neće više biti podložna utjecaju politike uvjetovanja. To ipak ne znači da će hrvatske vlasti smjeti na bilo koji način ugroziti ili degradirati manjinsku politiku. Iako se posljednjih mjeseci moglo čuti da će članstvom u Europskoj uniji doći do promjene modela financiranja manjinskih udruga, ako do toga i dođe bit će riječ o odluci domaćih vlasti, a ne Bruxellesa. Naime, manjinska politika je nešto što ne spada pod nadležnost Unije i svaka ju država članica provodi onako kako sama odluči i želi. Bilo bi porazno da jednom, kad uđe u Uniju, Hrvatska ne nastavi pozitivan trend razvoja manjinskih prava koji je krase posljednjih dvanaest godina.

TSKOJ: ZAVRŠENA ILI TEK TREBA ZAŽIVJETI?

ma onemogućila da procesom pristupanja zagovaraju ostvarenje specifičnih prava svojih zajednica. Ipak, objektivno moram priznati da je "pritisak" u procesu pregovora rezultirao rastom udjela pripadnika nacionalnih manjina u strukturi državnih službenika/ca. Također, kontinuirano inzistiranje Komisije na predanosti procesu povratka izbjeglica osiguralo je dugotrajnu političku volju za ostvarivanje prava izbjeglih Srba. Hrvatske su vlasti, pri tom, bile pohvaljivane za suradnju s manjinama na najvišim razinama zakonodavne i izvršne vlasti te za izdašno financiranje manjinskih udruga.

U nedavno objavljenom sveobuhvatnom izvješću o nadgledanju (tzv. monitoringu) Europske komisije utvrđeno je da Hrvatska napreduje u usvajanju i provedbi europske pravne stečevine, ali da je potrebno prije pristupanja ispuniti još deset jasno definiranih zadaća. Među njima nema niti jedne koja se odnosi na ostvarenje prava nacionalnih manjina. To ne znači da Komisija nije, u prvom i ovom drugom izvješću o nadgledanju, analizirala stanje manjinskih prava i ukazala na područja koja još uvijek smatra problematičnim. Riječ je o nepostignutom razmjernom zapošljavanju manjina u javnoj upravi, kontinuiranoj isključenosti Roma koji žive u osobito teškim životnim uvjetima, pri čemu se u područjima obrazovanja, socijalne zaštite, zdravstva, zapošljavanja i izdavanja osobnih dokumenata Romima traži gorljivije sudjelovanje državnih institucija. Vlastima je osim toga u izvješću o nadgledanju poručeno da trebaju nastaviti njegovati duh tolerancije prema manjinama, posebice hrvatskim Srbima te poduzimati mjere za zaštitu onih koji još uvijek mogu biti izloženi prijetnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvu ili nasilju. Komisija će pripremiti završno sveobuhvatno izvješće o nadgledanju Hrvatske za šest mjeseci, dakle u proljeće 2013. godine. Za očekivati je da će u njemu pitanja manjinskih prava biti još manje zastupljena, što ukazuje na to da je mogućnost uvjetovanja reformi u pogledu ostvarivanja manjinskih prava najjača u razdoblju pregovora i do potpisivanja Ugovora o pristupanju.

Europska komisija je mogla, u procesu hrvatskog pristupanja, učiniti još više u uspostavljanju međuetničkog dijaloga i suradnje i tako doprinijeti da hrvatske institucije i sve razine vlasti gorljivije promiču međuetničko pomirenje i suradnju. Na primjer, činjenica da u Uniju ulazimo s pojedinim školama u kojima učenici dvije nacionalnosti nemaju prilike za upoznavanje govori da jedna od temeljnih vrijednosti Unije - tolerancija - nije zaživjela.

Činjenica je da Republika Hrvatska pristupanjem Uniji kao nova zemlja članica neće više biti podložna utjecaju politike uvjetovanja. To ipak ne znači da će hrvatske vlasti smjeti na bilo koji način ugroziti ili degradirati manjinsku politiku. Iako se posljednjih mjeseci moglo čuti da će članstvom u Europskoj uniji doći do promjene modela financiranja manjinskih udruga, ako do toga i dođe bit će riječ o odluci domaćih vlasti, a ne Bruxellesa. Naime, manjinska politika je nešto što ne spada pod nadležnost Unije i svaka ju država članica provodi onako kako sama odluči i želi. Bilo bi porazno da jednom, kad uđe u Uniju, Hrvatska ne nastavi pozitivan trend razvoja manjinskih prava koji je krasni posljednjih dvanaest godina. Naša iskustva u manjinskoj politici već su prepoznata kao dobar proizvod kojim se Hrvatska može ne samo ponositi, nego ga može i "izvoziti" kao primjer dobre prakse, kako za buduće, tako i za sadašnje zemlje članice. Hrvatska osim toga ostaje potpisnicom Okvirne konvencije za zaštitu prava nacionalnih manjina Vijeća Europe te je nužna kroz svoje zakonodavstvo i putem institucija provoditi njene odredbe.

HRVATSKI MANJINSKI MODEL KAO EUROPSKI PRIMJER DOBRE PRAKSE

Bivajući ograničena nepostojanjem pravne stečevine koja bi propisivala dužnost zaštite prava manjina, Komisija je u pred pristupnom procesu mogla pribjeći odlučnijem promoviranju prihvaćanja i ostvarenja vrijednosti na kojima je Unija utemeljena, među koje, uz slobodu, demokraciju, jednakost, vladavinu prava i poštivanja ljudskih prava, spada i zaštita prava osoba koje pripadaju manjinama. Posebice mi se čini da se načela, koja su zajednička svim državama članicama (pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i rodna jednakost), mogu i trebaju jasnije i snažnije promicati u procesu pristupanja. Naime, ove vrijednosti i načela upravo su vezivno tkivo društvene zajednice koju čine državljani zemalja članica, a posebice su važne u post-konfliktnim društvima kakva su ona u regiji Zapadnog Balkana. Nije moguće naći opravdanje za ovaj propust u tvrdnji da je izazovno i prezahtjevno tražiti oživotvorenje ovih načela. Iako je riječ (tek) o načelima i proklamiranim vrijednostima, njima slična odredba postoji u Okvirnoj konvenciji koja je pravno obvezujuća za sve države regije. Između ostalog, Konvencija nalaže dužnost poticanja duha snošljivosti i međukulturalnog dijaloga i poduzimanje učinkovitih mjera na promicanju uzajamnog poštovanja, razumijevanja i suradnje među građanima. Komisija je stoga mogla, u procesu hrvat-

Demokratske vrijednosti na kojima je Unija izgrađena bit će ostvarene isključivo u društvu u kojem je diskriminacija na temelju pripadnosti nacionalnoj manjini jasno i promptno sankcionirana i u kojem prevladava klima tolerancije i međusobnog uvažavanja među svim građanima.

skog pristupanja, učiniti još više u uspostavljanju međuetničkog dijaloga i suradnje i tako doprinijeti da hrvatske institucije i sve razine vlasti gorljivije promiču međuetničko pomirenje i suradnju. Na primjer, činjenica da u Uniju ulazimo s pojedinim školama u kojima učenici dvije nacionalnosti nemaju prilike za upoznavanje govori da jedna od temeljnih vrijednosti Unije - tolerancija - nije zaživjela. Nadam se da će Unija u slučaju budućih pristupanja gorljivije zagovarati provedbu upravo ove odredbe Konvencije, jer je njena primjena jamac mira i uspostave suradnje kako među građanima pojedinih država (potencijalnih) kandidatkinja, tako i među državama regije.

Demokratske vrijednosti na kojima je Unija izgrađena bit će ostvarene isključivo u društvu u kojem je diskriminacija na temelju pripadnosti nacionalnoj manjini jasno i promptno sankcionirana i u kojem prevladava klima tolerancije i međusobnog uvažavanja među svim građanima. Na mnogim mjestima već sam zagovarala da se takvo društvo ne uspostavlja isključivo popisivanjem pa ni pukim provođenjem manjinskih prava. Demokratske vrijednosti žive u srcima građana koji su tolerantni, a ne mrze; koji surađuju, a ne isključuju; koji drugačije potrebe razumiju i uče o njima, a ne opravdavaju svoje ideološke stavove površnim znanjem i stereotipima. Takve građane "odgajaju" državne institucije poput škola, javnih medija, političkih stranaka i istupi političkih vođa. Budući da ih u svakodnevnom životu još uvijek rijetko susrećem, sigurna sam da europeizacija vrijednosti u našoj državi tek treba zaživjeti. Europska unija pokazala nam je smjer u kojem trebamo ići želimo li društvo mira i blagostanja. I nedavno dodijeljena Nobelova nagrada za mir ovoj organizaciji, koliko god osporavana od nekih, govori u prilog činjenici da je upravo nadnacionalni savez uspio u pacificiranju nekad zaraćenih strana i kreiranju suživota koji mnoge strane nalaze korisnim. Hoćemo li u našoj zemlji krenuti tim putem, ne ovisi o Uniji, nego o našim institucijama, ali i svakome od nas građanki i građana.

* Asistentica na Katedri za sociologiju Pravnog fakulteta u Zagrebu

ZNAČAJ ZAJEDNIČKE KULTURNO-POVIJESNE

(Nastavak sa stranice 1)

Branimir Janković

povijest uzajamne suradnje i interakcije - kulturne i ljudske i to u konkretnom vremenu i na konkretnom prostoru. "Desničini susreti" i Kula Jankovića pokazuju sudionicima i promatračima da svi oni koji sa hrvatske i srpske strane znanstveno,

kulturno i društveno rade na toj zajedničkoj baštini, u sredini koja je bila mjesto ratnog sukoba 1990-ih, na taj način zapravo svjedoče i o mogućnostima i vrijednostima suvremene višeetničke suradnje.

► **Ovogodišnji "Desničini susreti" održali su se na temu "Intelektualci i rat, 1939.-1947. ". Kakvo je vaše viđenje doprinosa intelektualaca našim aktualnim poslijeratnim procesima, prije svega povratku, obnovi stambenih objekata, revitalizaciji života i suživotu na ratom stradanim područjima?**

Na ovogodišnjim sedmim po redu "Desničini susretima", koji se održavaju u kontinuitetu od 2006. godine u središtu zanimanja sudionika iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Slovenije, Italije, Češke, Poljske bilo je pitanje uloge intelektualaca različitih ideoloških opcija u iznimno traumatičnom Drugom svjetskom ratu, kao i njihov kasniji odnos prema njemu. Takva središnja tema nužno je podrazumijevala govor o nizu pitanja poput odgovornosti, angažmana, zauzimanja, šutnje ili pasivnosti intelektualaca tijekom tog i drugih ratova. Dakako da su ta pitanja neizostavno prisutna i u osjetljivom poslijeratnom razdoblju kada je potrebno uložiti mnogo delikatne pažnje u proces osiguravanja povratka i građenja suživotu. I tu je uloga intelektualaca, posebno onih koji su prisutni u javnosti ili javno djeluju, prilično odgovorna. Prema mome mišljenju raspon odgovornosti seže od pažljivo i odgovorno upotrijebljene javne riječi, kada god su pitanja povratka i suživotu na dnevnom redu politike i javnosti, preko prepoznavanja društvene važnosti tih pitanja i pridavanja im pune pozornosti, do sudjelovanja u različitim aktivnostima koje im pozitivno doprinose, bilo u vlastitoj struci bilo u suradnji na nekim drugim područjima. I ovdje mi se čini da stalno skretanje pažnje na teme povratka i suživotu treba biti odgovor na pasivnost i nezainteresiranost za drugoga, tako česte u širem hrvatskom društvu, ili pak kao odgovor na djelovanje onih pojedinaca koji svoj intelektualni i javni angažman usmjeravaju

isključivo prema dominantnim političkim temama za koje vlada širi interes javnosti, dok teme povratka i suživotu, kao manje "atraktivne", ostavljaju po strani. Srećom, uvijek postoji znatan broj pojedinaca - ne samo intelektualca i stručnjaka - koji se, prepoznavši važnost pitanja povratka i suživotu, za njih na različite načine zauzimaju. Pritom se moraju suočiti i s potrebom rada na onim mišljenjima i stavovima koji na problematiku povratka i suživotu gledaju s nepovjerenjem ili odbijanjem - a napose onima koji javno delegitimiraju suradnju i mogućnosti supostojanja različitosti - kao i rada na artikuliranju zajedničke, multietničke i pluralne povijesti i kulture. Takav rad nužno je upućen na dugoročne projekte. Iskustvo "Desničinih susreta" to jako dobro svjedoči.

PREPOZNATI DRUŠVENI ZNAČAJ POVRATKA

► **Kako i koliko projekti poput "Desničinih susreta" mogu pridonijeti revitalizaciji multietničkih sredina na područjima povratka?**

Kao tajnik Pripremnog odbora, zaduženog za organiziranje znanstvenog dijela "Desničinih susreta", naime, znanstvenih skupova 2011. i 2012. godine, mogu detaljnije izložiti tek jedan segment rada "Desničinih susreta". Stoga bih vas uputio da razgovarate i s drugim članovima projekta. Njihove brojne aktivnosti to zaslužuju. Posebno, jer predstavljaju važne primjere u kontekstu revitalizacije multietničkih sredina. U ovoj prigodi mogu ukratko reći da su međunarodne znanstvene konferencije u sklopu "Desničinih susreta", s naglaskom na različite aspekte hrvatsko-srpskog interkulturalizma u povijesti i suvremenosti, usko povezane sa svime što se događa oko obnove i razvoja stambeno-fortifikacijskog kompleksa Kule Stojana Jankovića u Islamu Grčkom, u Ravnim kotarima nedaleko Zadra. Taj je prostor bio dom Vladana Desnice, važnog književnika koji objedinjuje brojne vrijednosti iz srpske i hrvatske kulture. Kompleks Kule definiran kao "kulturno dobro" našao se izbijanjem rata 1991. na samoj bojišnici te je - kao i čitav kraj te osobe i sa srpske i sa hrvatske strane - teško stradao. Obnova, koja je pod Ministarstvom kulture RH započela 2002. godine, bila je otpočeta praćena nizom aktivnosti s ciljem revitalizacije navedenog prostora. Od projekata "Mostovi" i "Stara kula - novi mostovi", preko međunarodnih volonterskih kampova i ljetnih škola na temu kulturne baštine do suradnje stručnjaka različitih disciplina Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Zadru te uključivanja Centra za mirovne studije, Documente - centra za suočavanje s prošlošću, kao i drugih nevladinih udruga. U planu je i osnivanje Međunarodnog sveučilišnog centra u kompleksu Kule Stojana Jankovića. Trenutno je u tijeku veliki projekt, s brojnim sudionicima iz različitih područja, "Projekt Kula Jankovića: povijesni lokalitet, stvaranje održivog razvoja regije Ravnih

Kotara", koji provodi Sveučilište u Zagrebu i koji se financira iz fondova Europske unije. Potrebno je istaknuti da su navedene inicijative rezultat iznimno angažiranog rada prof. dr. Drage Roksandića s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te velikog broja suradnika i, dakaako, neizmjernog doprinosa obitelji Desnica. Za više informacija o svim aktivnostima zainteresirane čitatelje upućujem na vrlo sadržajnu internetsku stranicu Društva za obnovu i revitalizaciju Kule S. Jankovića <http://www.kulajankovica.hr/>.

HRVATSKO-SRPSKI INTERKULTURALIZAM

► **Mogu li intelektualci dati konkretan doprinos očuvanju zajedničke kulturne baštine na primjeru obnove, oživljavanja i očuvanja Kule Jankovića?**

Konkretan doprinos intelektualaca, odnosno pojedinaca iz akademske sredine i različitih nevladinih udruga, obnovi i revitalizaciji Kule Jankovića najviše je vidljiv u kreiranju znanstvenih, kulturnih i društvenih projekata, programa i aktivnosti koje, u prvom redu, naglašavaju vrijednost i važnost zajedničke kulturne baštine i izvlače je iz javnog zaborava. To je bio bitan preduvjet za dobivanje odgovarajuće podrške za obnovu samog kompleksa. Nadalje, naznačeni projekti su jamstvo - što je možda još i važnije - da se ta financijska podrška osigura i za nastavljavanje intenzivnih aktivnosti nužnih za, kao što kažete, oživljavanje Kule i same lokalne sredine te da ih čine uvijek iznova dinamičnima i propulzivnima.

► **Koliko zajednička kulturno-povijesna baština može pridonijeti jačanju vrijednosti multietničnosti u sredinama koje su pogođene nedavnim konfliktima?**

Navedeni primjer "Desničinih susreta" i Kule Stojana Jankovića potvrđuje da zajednička kulturno-povijesna baština tome može doprinijeti u značajnoj mjeri. Prvenstveno time jer pokazuje da zajednička povijest nije samo povijest sukoba pripadnika različitih etničkih skupina već i povijest uzajamne suradnje i interakcije - kulturne i, rekao bih, ljudske i to u konkretnom vremenu i na

Srećom, uvijek postoji znatan broj pojedinaca - ne samo intelektualca i stručnjaka - koji se, prepoznavši važnost pitanja povratka i suživotu, za njih na različite načine zauzimaju. Pritom se moraju suočiti i s potrebom rada na onim mišljenjima i stavovima koji na problematiku povratka i suživotu gledaju s nepovjerenjem ili odbijanjem - a napose onima koji javno delegitimiraju suradnju i mogućnosti supostojanja različitosti - kao i rada na artikuliranju zajedničke, multietničke i pluralne povijesti i kulture. Takav rad nužno je upućen na dugoročne projekte. Iskustvo "Desničinih susreta" to jako dobro svjedoči.

BAŠTINE TREBA IZVUĆI IZ JAVNOG ZABORAVA

konkretnom prostoru. Konačno, "Desničini susreti" i Kula Jankovića pokazuju sudionicima i promatračima da svi oni koji s hrvatske i srpske strane znanstveno, kulturno i društveno rade na toj zajedničkoj baštini u sredini koja je bila mjesto ratnog sukoba 1990-ih na taj način zapravo svjedoče i o mogućnostima i vrijednostima suvremene višetnežne suradnje.

► **Postoje li neka zanimljiva svjetska iskustva na tom planu?**

To je zanimljivo pitanje. Siguran sam da bi takva iskustva bila poticajna. Poznat mi je dugotrajan napor postupnog francusko-njemačkog približavanja i suradnje otežane traumatičnim iskustvima međusobnih ratnih sukoba. Taj je dugotrajan proces nedavno uspješno rezultirao objavljivanjem zajedničkih njemačko-francuskih udžbenika povijesti, dakle u onome što je bilo najosjetljivije - povijesti. Pritom je međusobna povijest tih dviju zemalja - obilježena daka-ko i suradnjom i konfliktima - razmatrana kao zajednička baština. Imajući pak u vidu Kulu S. Jankovića osobno bi me zanimalo upoznati se s nekim europskim ili svjetskim kulturnim lokalitetom koji, kao i Kula, predstavlja poticajno mjesto suvremene višetnežne suradnje.

PROJEKTI SURADNJE S LOKALNIM STANOVNIŠTVOM

► **"Desničini susreti" održani su po sedmi put. Kakva su iskustva iz prijašnjih godina i jesu li uspjeli lokalnom stanovništvu pokazati primjerom da povratnička područja nisu zaboravljena?**

Kontakt s lokalnim stanovništvom ono je o čemu se od pokretanja "Desničinih susreta" itekako vodi računa. Naime, od 2006. godine do danas, kada se kontinuirano održavaju znanstveni skupovi pri "Desničinih susretima", bez obzira bili oni u Zagrebu ili Zadru, uvijek je za zadnji dan skupa bio predviđen organizirani odlazak svih sudionika, uzvanika i gostiju (primjerice u suradnji sa Srpskim kulturnim društvom "Prosvjeta") u Islam Grčki i upoznavanje s lokalitetom Kule Jankovića, stanjem njezine obnove i planovima revitalizacije

REVALORIZACIJOM KULTURNE BAŠTINE DO POMIRENJA I DEUŠTVENO-EKONOMSKOG RAZVOJA

"Projekt Kula Jankovića: povijesni lokalitet, stvaranje održivog razvoja regije Ravnih Kotara" započet je, kroz financijske programe Europske unije, krajem 2011. godine i na njemu, uz Sveučilište u Zagrebu kao nositelja projekta, sudjeluju i Sveučilište u Padovi, Centar za mirovne studije, Društvo za obnovu i revitalizaciju Kule Stojana Jankovića, SKD Prosvjeta, Konzervatorski odjel u Zadru Ministarstva kulture RH i Etnografski muzej u Beogradu. Takva, s jedne strane, međunarodna perspektiva očituje se i u pripremi osnivanja, kao što sam već spomenuo, Međunarodnog sveučilišnog centra u prostorima Kule Jankovića, što ulazi u znanstveni i akademski korpus projekta, čijem dijelu pripada i dosadašnji rad "Desničinih susreta". S druge strane, sudjelovanje institucija i udruga različitih usmjerenja iskazano je u višestrukim ciljevima projekta, od revalorizacije kulturne baštine Kule Jankovića, preko oslanjanja na zajedničku kulturnu baštinu u procesima pomirenja i izgradnje mira do korištenja njezinih potencijala za društveno-ekonomski razvoj regije Ravnih Kotara, ponajviše u vidu turističkih sadržaja i obiteljskog poduzetništva. Neke se od tih komponenti, kao i u znanstvenom aspektu projekta, nastavljaju na dotadašnje projekte i sve ono što je u međuvremenu učinjeno na lokalitetu Kule Jankovića, toj slojevitoj povijesnoj i kulturnoj baštini bogatoj simboličnim značenjima, ali i vrlo realnim razvojnim potencijalima.

i razvoja. U suradnji s obitelji Desnica i Društvom za obnovu i revitalizaciju Kule S. Jankovića u tom su dočeku i obilasku redovito sudjelovale mlađe i starije osobe iz lokalne sredine. To je bila prigoda da se postupno međusobno upoznajemo i da čujemo za svakodnevne probleme s kojima se susreću. Čini mi se da sam dobio točan dojam da im je bilo drago gostima predstaviti običaje, gastronomiju i kulturu toga kraja, kao i da su s ponosom pokazivali Kulu. Mislim

Kula Jankovića: Volonterski kampovi i ljetne škole na temu kulturne baštine

da je to evidentan primjer onoga o čemu smo razgovarali. Naime, identificiranje s kulturno-povijesnom baštinom, čija je dodatna vrijednost to što je višetnežna. To nije slučaj samo s manifestacijama vezanim uz "Desničine susrete" već su i različiti projekti, koji su realizirani pri Kuli Jankovića, uvijek zadržavali intenzivnu interakciju s lokalnim stanovništvom. Kada se u skoroj budućnosti stvore uvjeti da se u Kuli Jankovića održavaju i konferencije, međunarodni znanstveni skupovi u organizaciji "Desničinih susreta" bit će održavani u potpunosti u Islamu Grčkom.

► **Mogu li "Desničini susreti" u budućnosti i u socio-kulturnom aspektu pomoći da se vrati život i uspostavi suživot u povratničkim sredinama?**

Pripremni odbor "Desničinih susreta" je svjestan odgovornosti koju takve manifestacije imaju. Premda započeti s ciljem kultiviranja dijaloga o hrvatsko-srpskim povijesnim, kulturnim i društvenim temama, u situaciji kada takav dijalog treba obnavljati, ili u nekim slučajevima i ponovno uspostavljati, jasno je da takva orijentacija prelazi okvire znanstvene i akademske komunikacije. Djelovanje u smjeru njegovanja kulture međusobnog razumijevanja i osvjetljavanja obilježja zajedničke kulturno-povijesne baštine neizostavno je povezano s pružanjem alternative stavovima koji različitosti koriste za delegitimiranje suživota, kako je to apostrofirano u uvodu razgovora. Pored ove važne načelne razine, činjenica da su "Desničini susreti" ukorijenjeni u konkretnu lokalnu sredinu, koja pored ratnog iskustva svjedoči i o činovima recentne suradnje, daje za pravo govoriti i o konkretnim doprinosima "Desničinih susreta" oživotvorenju suživota u tim sredinama.

Asistent na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i tajnik Pripremnog odbora međunarodne znanstvene konferencije "Desničinih susreta"

Obnova Kule Stojana Jankovića, kulturnog dobra RH

MULTIETNIČNOST I PROB

Dr. sc. Dragutin Babić*

Nakon završetka rata, na bivše ratne prostore, među kojima je i Zapadna Slavonija, uslijedio je povratak ratnih migranata, najprije Hrvata, a onda i Srba. I dok je u prijeratnom razdoblju socijalna integracija bila omogućena ideologijom i političkom praksom međunacionalne ravnopravnosti ('bratstvo i jedinstvo'), kontrolirana jednompartijskom vladavinom i Titovom karizmom, u poslijeratnom razdoblju socijalna integracija se nameće kao problem i važan društveni proces. Glede međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj, temeljno pitanje predstavlja uključivanje srpske populacije u hrvatsko društvo, iako i druge društvene grupe, od nacionalnih do vjerskih i zavičajnih, imaju u tom pogledu određene teškoće. Jedna takva grupa, povezana sa 'ratnom pričom', svakako su bosanski Hrvati. Pored specifičnih ratnih teškoća (sjećanje na rat, izrazito poremećeni međunacionalni odnosi, težak statusni pad i sl.), ova populacija se suočava i sa teškim egzistencijalnim izazovima u nerazvijenim područjima Hrvatske. Tako, prema razvijenosti mjerenoj visinom BDP po stanovniku, četiri od pet slavonskih županija (Požeško-slavonska, Virovitičko-podravska, Vukovarsko-srijemska, Brodsko-posavska), zauzimaju posljednja četiri mjesta među 21 hrvatskom županijom. Izuzetak je Osječko-baranjska županija, koju nešto iznad toga izdiže grad

Za učinkovitu socijalnu integraciju u neki socijalni ambijent, važno je nekoliko pretpostavki, koje se mogu supsumirati pod dvije temeljne: materijalne i sociopsihološke. Istraživanja u lokalnim zajednicama Zapadne Slavonije evidentno pokazuju da su problemi socijalne interakcije između različitih nacionalnih skupina (relacija Hrvati - Srbi) uglavnom svedeni na niski intenzitet komunikacije, ponešto međusobne pomoći, ali bez sukobljavanja i etničkih incidenata. Ratna sjećanja nisu dominantni dio sociopsihološke i egzistencijalne zbilje. Mnogo važniji i izazovniji su materijalni aspekti socijalne integracije, pa to svakako vrijedi i za bosanske Hrvate.

Na temu socijalne integracije bosanskih Hrvata (ratnih migranata) u lokalne zajednice Zapadne Slavonije (Okučani i okolica), provedeno je na terenu empirijsko istraživanje. Istraživanje je obavljeno u srpnju 2012. godine (u Okučanima, Cagama, Benkovcu i Novoj Gradiški), na populaciji bosanskih Hrvata, ratnih izbjeglica.

Donosimo neke osnovne rezultate i naznake iz ovog istraživanja vezano za pitanja socijalne integracije ove populacije u kontekstu ratnog nasljeđa i života u multietničkim sredinama.

KLASIČNI IZBJEGLIČKI PROBLEMI I STATUSNI PAD

U Zapadnu Slavoniju (Okučani i okolica), Hrvati iz Bosne i Hercegovine useljavaju vrlo intenzivno za vrijeme ratnih sukoba, od 1991. do 1995. g.. U Brodsko-posavskoj županiji, gdje su provedeni intervjui u srpnju 2012. g., bilo je 1994. g., ukupno 20.540 osoba u statusu ratnih migranata. Od toga broja, 17.253 su bile izbjeglice, a 3.287 raseljene osobe (u državnoj terminologiji, prognanici). Iako je među izbjeglicama bilo vođanjskih Hrvata, izrazito najveći udio u toj strukturi su činili bosanski Hrvati. Na prostoru bivše općine Slavonski Brod, od ukupno 15.801 izbjeglice, najviše ih je došlo iz slijedećih bosanskohercegovačkih općina: Bosanski Brod 7.103, Derventa 3.983, Odžak 2.234, Bosanski Šamac 640, Doboš 470, Modriča 404, Teslić 159, Banja Luka 111 te manji broj izbjeglica iz drugih bosanskohercegovačkih općina. Ukupan broj izbjeglica na prostoru bivše općine Nova Gradiška, prema Popisu 1994. g. bio je 1.452 osobe. Od toga ih je najviše došlo iz: Bosanske Gradiške - 461, Jajca - 233, Banja Luke - 117, Dervente - 113, Travnika - 106, Bosanskog Broda - 93, Mrkonjić Grada - 79, Skender Vakufa - 67, Prijedora - 14 te manji broj iz drugih općina BiH.

Sukladno tome značajno je bilo dobiti spoznaju o socijalnoj integraciji bosanskohercegovačkih Hrvata u lokalne zajednice

Zapadne Slavonije. Ratni sukobi u bivšoj Jugoslaviji uzrokovali su velike ratne migracije. Posebno veliki egzodus bio je onaj iz Bosne i Hercegovine. U velikoj većini srpska, a u nekim prostorima i bošnjačka etnička čišćenja, generirala su bijeg Hrvata iz svojih domova, naselja ali i iz Bosne i Hercegovine. (No i tamo gdje su Hrvati bili većina i gdje su se vojno-politički organizirali, također su, na nekim lokacijama, provođena etnička čišćenja prostora). Dio ratnih migranata, useljenika iz BiH (uglavnom iz Banjalučke regije i Bosanske Posavine), utočište je našao u Zapadnoj Slavoniji. Zapadni dio Brodsko-posavske županije (Okučani i okolica), u naseljima iz kojih su uglavnom izbjegli Srbi, postao je destinacija prihvata Hrvata iz BiH. Ispitanici su u intervjuima pitani, kakva su njihova sjećanja na prijem i prihvata u novoj sredini te s kojim su se problemima suočili tada, a što im sve, u vremenu intervjuiranja, predstavlja problem u njihovim naseljima i u Hrvatskoj. Nakon dolaska u Hrvatsku, Hrvati iz BiH su se suočili sa klasičnim izbjegličkim problemima, od objekta stanovanja, do elementarnih sredstava za život. Primjetno je da su neki promijenili više kuća ili naselja, dok nisu trajnije osigurali svoj smještaj. Također, ono što posebno prati izbjegličku populaciju, svakako je statusni pad. Od situiranih i uglednih građana, postaju korisnici humanitarne pomoći i ovisne osobe, bez društvenog statusa i ugleda. Kako to slikovito ističe jedna kazivačica, u Bosni je nosila 'fine cipele', što dovoljno govori o statusnom padu u odnosu na prijeratni život u Bosni. Iskustva o socijalnoj interakciji iz vremena dolaska su različita i u korelaciji su sa nekim subidentitetskim obilježjima intervjuirane populacije (dob, spol) te naseljima u koja su stigli i populacijom koju su tamo zatekli. Kod mlađih se primjećuje nešto lakša integracija, posebno tamo gdje su bili izmiješani sa drugom djecom, slične, izbjegličke sudbine. Bilo je, što se primjećuje u nekim intervjuima, stigmatizacije na temelju porijekla ('Bosnac'), a dolazak u nacionalno homogeniziranu sredinu, sa nešto malo stanovništva ne-hrvatske nacionalnosti, nije u dimenziji nacionalne pripadnosti, predstavljao gotovo nikakav problem novopridošlom stanovništvu iz Bosne, uglavnom hrvatske nacionalnosti.

Dr. sc. Dragutin Babić na terenskom istraživanju socijalne integracije bosanskih Hrvata u Zapadnoj Slavoniji

Osijek (Strategija regionalnog razvoja RH, 2011.-2013.). Tako Brodsko-posavska županija, u kojoj je provedeno ovo istraživanje, ima BDP po stanovniku u visini od 53,8 % hrvatskog prosjeka, odnosno 26,9 % prosjeka Europske unije. U navedenoj Strategiji, Panonska Hrvatska, čiji je dio i Zapadna Slavonija, ima nekoliko velikih deficita u sociogospodarskom razvoju. Tako se između ostalih, navode: niska razina ulaganja u istraživanje i razvoj, uska gospodarska struktura (poljoprivreda), nedovoljno korištenje razvojnih poticajnih mjera, niska akumulativnost lokalnih poduzetnika i drugo.

LEMI RATNOG NASLJEĐA

Za opstanak neke skupine, posebno za očuvanje i razvijanje njezinog identiteta, važni su njezini mladi pripadnici. U slučaju očuvanja nacionalnog i/ili zavičajnog identiteta, uloga mladih je posebno značajna. Iako se nalaze u sociopsihološkom i institucionalno-političkom ambijentu sa naglašenim etnonacionalnim (hrvatskim) obilježjima, bosanski Hrvati imaju i neke svoje sub/identitetske specifičnosti.

Nezaposlenost i dugotrajnija kriza razvoja u Slavoniji, uz sve teškoće funkcionalne integracije za novouseljeno bosansko stanovništvo, utječe na pojačani odlazak mladih sa ovih prostora. Potvrđuju to u većini intervjua i bosanski Hrvati, koji su svakako u težoj situaciji od domicilnog stanovništva, uz izuzetak Srba povratnika. Procjene su različite, a neki navode i do 70% onih koji su otišli.

NISKI INTEZITET KOMUNIKACIJE, ALI BEZ ETNIČKIH INCIDENATA

Ispitanici su nadalje upitani što im je bilo bolje u starom kraju, a što ovdje gdje su sada? Postavljanjem ovog pitanja polazilo se od pretpostavke o različitim kulturološkim, sociopolitičkim, egzistencijalnim, prirodnim i drugim razlikama između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Odgovori ispitanika na ovo pitanje bili su različiti, prije svega u odnosu na njihovu dob u vrijeme dolaska u Zapadnu Slavoniju. Mlađi ispitanici, koji su u ovaj prostor stigli u osnovnoškolskoj dobi ili mlađi, teško mogu usporediti stari kraj (Bosnu) i Hrvatsku (Slavoniju). Stariji intervjuirani Hrvati iz Bosne, uspoređuju prijateljni ambijent u Bosni sa ovim u koji su stigli kao ratni migranti. Prije svega, naglašavaju i ističu razliku u primarnoj socijalnoj sferi ('komšiluk'), što je prednost Bosne. Tamošnji susjedski odnosi su prisniji, a ljudi se više pomažu. To vrijedi za još jedan segment primarne socijalne strukture, onaj rodbinski. Veća povezanost i bliskost unutar primarnih socijalnih grupa, ima i svoje negativne aspekte. Prema mišljenju ispitanika, ljubomora prema tuđem uspjehu još je veća u Bosni i pored većeg pomanjanja u odnosu na slavonsku socijalnu zbilju. Neki kazivači se sjećaju političkih (ne)prilika, ističući svoju poziciju žrtve, kao Hrvata u opoziciji prema tadašnjem socijalističkom sustavu i njegovim političkim predstavnicima. Bosna je predstavljena u intervjuiima kao ležerniji ambijent, sa manje organiziranosti i većom spontanošću. Neki od intervjuiranih veću racionalnost u javnom životu u Hrvatskoj, u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, navode kao prednost Hrvatske pa i razlogom zbog kojeg bi prije ostali u Hrvatskoj nego se vratili u Bosnu.

U vremenu anketiranja, ratna sjećanja iako prisutna, nisu dominantni problem/pitanje populacije u Zapadnoj Slavoniji, pa tako ni bosanski Hrvata. Mnogo važnija su egzistencijalna pitanja, od izvora prihoda do perspektive ostanka u Okučanima i okolici. Stoga je bilo važno vidjeti kako se o tome referiraju ispitanici. Za učinkovitu socijalnu integraciju u neki socijalni ambijent važno je nekoliko pretpostavki, koje se mogu supsumirati pod dvije temeljne: materijalne i sociopsihološke. Iz ovih intervjua evidentno je, da su problemi socijalne interakcije između različitih nacionalnih skupina (relacija Hrvati - Srbi), uglavnom svedeni na niski intenzitet komunikacije, ponešto međusobne pomoći, ali bez sukobljavanja i etničkih incidenata. Ratna sjećanja nisu dominantni dio sociopsihološke i egzistencijalne zbilje na prostoru Okučana i okolice. Mnogo važniji i izazovniji su materijalni aspekti socijalne integracije, pa to svakako vrijedi i za bosanske Hrvate. U svojim odgovorima na ovo pitanje, većina ističe kombinaciju različitih izvora prihoda, a dominiraju mirovine i socijala. U samom Okučanskom kraju, pa i u cijeloj Brodsko-posavskoj županiji, slabe su mogućnosti zapošljavanja. Tek je vrlo mali broj bosanskohercegovačkih Hrvata našao posao na tom prostoru, a znatno veći broj radi u drugim krajevima Hrvatske (Zagreb, Rijeka i drugi gradovi) te u inozemstvu (Njemačka, Kanada, Austrija). Za egzistencijalni opstanak posebnu važnost, prema riječima nekolicine intervjuiranih, ima obiteljska umreženost. Rod, rođačke i obiteljske veze su intenzivnije u slabije razvijenih populacija i prostora, kao i kod onih koji se nalaze u velikim nevoljama. Bosanski ambijent je paradigmatičan za navedeno, a bosanski Hrvati su dio takvoga kolektivnog imaginarija i, shodno tome, ponašanja u sličnim situacijama.

EKONOMSKI, A NE ETNIČKI PROBLEMI

Za opstanak neke skupine, posebno za očuvanje i razvijanje njezinog identiteta, važni su njezini mladi pripadnici. U slučaju očuvanja nacionalnog i/ili zavičajnog identiteta, uloga mladih je posebno značajna. Iako se nalaze u sociopsihološkom i institucionalno-političkom ambijentu sa naglašenim etnonacionalnim (hrvatskim) obilježjima, bosanski Hrvati imaju i neke

Socijalna interakcija između pripadnika različitih nacionalnih i zavičajnih skupina čini temeljnu supstancu lokalnih zajednica i pretpostavku onoga što se naziva društvo. Rekonstrukcija primarnih socijalnih mreža posebno je aktualna u poslijeratnom vremenu, sa neizvjesnim ishodom.

svoje sub/identitetske specifičnosti. Zato je bilo važno ispitati koliko su mladi iz te skupine zainteresirani za opstanak u Zapadnoj Slavoniji, a koje su im alternativne destinacije u traganju za rješavanjem egzistencijalnih pitanja. Nezaposlenost i dugotrajnija kriza razvoja u Slavoniji, uz sve teškoće funkcionalne integracije za novouseljeno bosansko stanovništvo, utječe na pojačani odlazak mladih sa ovih prostora. Potvrđuju to u većini intervjua i bosanski Hrvati, koji su svakako u težoj situaciji od domicilnog stanovništva, uz izuzetak Srba povratnika. Procjene su različite, a neki navode i do 70% onih koji su otišli. Prema iskazima ispitanika, da je gospodarska situacija u zemljama Zapada ili u drugim krajevima Hrvatske bolja, odlazak bi bio još masovniji. Nemogućnost nalaženja posla primorava dio mladih da ostanu s roditeljima, što se posebno odnosi na one koji još nisu u braku. Kao destinacije u koje se najviše odlazi, spominju se veliki gradovi u Hrvatskoj (Zagreb, Rijeka), zemlje Zapadne Europe i jadranska obala u Hrvatskoj.

KOMUNIKACIJA S DOMAĆIM HRVATIMA I SRBIMA POVRTNICIMA

Socijalni supstrat većine lokalnih zajednica prije ratnih sukoba devedesetih, bio je multietnički. U ratu je znatnim dijelom, ili u potpunosti, razorena mrežna struktura primarnih socijalnih veza (susjedstvo, prijateljstvo i sl. obrasci). U Hrvatskoj posebno na relaciji Hrvati-Srbi. Zato je značajno pitanje mogu li se nakon rata obnoviti i ponovno uspostaviti takve socijalne mreže koje će činiti multietnički karakter lokalnih zajednica. Istraživanjem se pokušalo sagledati kakva je, po pitanju međunacionalne komunikacije, situacija na prostoru Okučana i okolice. Socijalna interakcija između pripadnika različitih nacionalnih i zavičajnih skupina čini temeljnu supstancu lokalnih zajednica i pretpostavku onoga što se naziva društvo. Rekonstrukcija primarnih socijalnih mreža posebno je aktualna u poslijeratnom vremenu, sa neizvjesnim ishodom. U poslijeratnom vremenu najprije se vraćaju Hrvati, a nedugo zatim i Srbi. Pored useljenih bosanskih i vojvođanskih Hrvata, oni čine populacijsku većinu o kojoj ovisi međunacionalni i socijalni odnosi u Zapadnoj Slavoniji. U nekim već provedenim istraživanjima o socijalnoj interakciji i komunikaciji različitih etničkih skupina (u fokusu Hrvati i Srbi) nalazimo da su ti odnosi u Zapadnoj Slavoniji (uz Baniju), donekle, pa ponekad i dosta bolji nego u Dalmaciji i Istočnoj Slavoniji. Ispitanici iz ovih intervjua uglavnom potvrđuju prethodno navedene spoznaje.

**Znanstveni savjetnik na Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu*

POVRATAK BI BIO MASOVNIJI KAD BI SE IMALO GDJE RADITI

Piše: Marin Smolčić

Čitatelji, slušatelji i gledatelji medija često se pitaju jesu li brojne dobre vijesti iz ove općine istinite, medijski napuhane, ili su tek naklonost novinara prema nekoj sredini. Od svih područja Ličko-senjske županije s prostora Vrhovina, unatrag 5-6 godina, stizalo je (i danas je tako) najviše dobrih vijesti vezanih uz stvaranje pretpostavki za povratak i nastavak života, gdje se on zbog nesretnog rata sunovratio početkom '90-ih godina. A kako to u životu obično biva, u ratovima su najveći "ceh" platili obični, mali ljudi. Priča o Vrhovinama priča je o sredini koja se jednostavno nije predala. U razgovoru s ovdašnjim ljudima ne stječe se dojam da su se prepustili neimaštini, recesiji te svim inim ekonomsko-društvenim nedaćama o kojima svi svakodnevno bruje. Upravo suprotno.

OBNOVA KUĆA ALI I POGONA

Jedan od operativaca Općine Vrhovine je zamjenik načelnika Miroslav Mašić. U kratkom razgovoru iznio nam je obilje podataka i dobrih rezultata na kojima bi ovoj maloj općini pozavidjele i puno veće sredine.

"Po zadnjem popisu ovdje žive 1442 stanovnika, ali je stvarni broj nešto manji i iznosi oko 1 100 žitelja, velikim djelom povratnika", kaže nam Mašić. "Kao općina najviše smo radili na tome da, na planu komunalne i socijalne infrastrukture te otvaranja novih radnih mjesta, stvorimo što bolje pretpostavke kako bi se proces povratka konačno realizirao. Na tome najintenzivnije radimo unatrag šest godina. Za to vrijeme izgrađena je prva faza vodo-opkrbnog sustava, kanalizacijska mreža, asfaltirali smo 8 km nerazvrstanih cesta. Izgrađen je objekt namijenjen dnevnom boravku građana treće životne dobi, a tu je posao našlo 14 ljudi. Izgradili smo novi Vatrogasni dom i tržnicu sa šest čvrstih objekata u etno stilu. Obnovljeno je 37 stanova za nositelje stanarskih prava i pripadnike braniteljske populacije. Obnovljene su ljekarna, ambulanta, zgrada osnovne škole. Izgrađene su knjižnica i dječja igraonica. Najveći dio spomenutih projekata Vrhovine nikada prije nisu imale. Trenutno gradimo drugu fazu vodovodnog i kanalizacijskog sustava prema Gornjim Vrhovinama i Babinom Potoku. Već je spremna i dokumentacija za treću fazu tog infrastrukturnog projekta, tako da sve ovo radimo kontinuirano i bez improvizacija. U sve ove projekte utrošit će se 137 milijuna kuna.

Dio naših mještana, koji trenutno žive izvan Vrhovina, povremeno dolaze i poma-

Priča o Vrhovinama priča je o sredini koja se jednostavno nije predala. U razgovoru s ovdašnjim ljudima ne stječe se dojam da su se prepustili neimaštini, recesiji te svim ostalim ekonomsko-društvenim nedaćama i preprekama o kojima svi svakodnevno bruje. Upravo suprotno.

Međutim, ljudi moraju imati posao da bi se vratili i ovdje ostali živjeti. U stalnim smo kontaktima s našim ljudima koji sada žive uglavnom u Srbiji. Kada bi dobili posao u Vrhovinama, oni bi se odmah vratili na svoje, kaže zamjenik načelnika Miroslav Mašić i ističe kako se zdušno radi na razvoju proizvodnje, jer je to je ključno pitanje života na ovim prostorima.

lo se čude kojom se brzinom Vrhovine mijenjaju. Ipak, očekuje nas još puno posla, ali mi ne mislimo stati nego još intenzivnije graditi. Uza sve ovo, pokretanje proizvodnje drvne industrije smatramo ključnim pitanjem života na ovim prostorima. Ljudi moraju imati posao da bi se vratili i ovdje stalno ostali živjeti. U tvornici "Požgaj grupa" trenutno radi 13 radnika, a do konca ove godine posao bi tu trebalo naći još 70-ak ljudi, što smatramo dobrom pretpostavkom za naš ukupni razvoj. U stalnim smo kontaktima s našim ljudima koji sada žive uglavnom u Srbiji. Kada bi dobili posao u Vrhovinama, oni bi se odmah vratili na svoje", ističe Miroslav Mašić.

Prethodna tvrtka koja je pokušala pokrenuti rad u staroj pilani bila je "Tri D drvo". Nekoliko se godina puno pričalo, a manje radilo, da bi se na koncu proglasio stečaj. Dio postrojenja je odvezen, a samo zahvaljujući ljudima iz općine i sindikata uspješno su okončani razgovori s tadašnjom vladajućom strukturom u gospodarskom resoru i proizvodnja je nastavljena te s vremenom proširena na finalnu proizvodnju parketa. Investirano je 4.5 milijuna kuna, a još oko 500 tisuća bi trebalo za ostvarivanje rada u punom kapacitetu. Doznajemo da su bivši radnici te sami djelatnici općine jedno vrijeme čak stražarili kako se ne bi dogodilo da netko noću odveze vrijedne strojeve. Tako su postrojenja umjesto u Novoj Gradiški, kako je bilo planirano, ipak ostala u Vrhovinama. Upravo je naš sugovornik među ostalima najveći dio svog vremena i energije posvetio očuvanju ove tvornice. Čini se da i u ovom smislu stvari idu na bolje, jer "Požgaj grupa" skoro 90 posto svojih proizvoda izvozi i ima osiguran plasman na EU tržište i u arapskim zemljama.

Pri kraju su radovi na kanalizacijskom i vodovodnom sustavu za Gornje Vrhovine

NEISKORIŠTENI RURALNI POTENCIJALI

Ovo je ipak ruralno područje gdje se stoljećima živjelo od zemlje i u simbiozi s njom. Danas ovdje uglavnom prevladava sitna poljoprivreda. Više za svoje potrebe, manje za plasman na šire tržište. Nekolicina mlađih obitelji bavi se mljekarstvom i ovčarstvom. Općina Vrhovine je među prvima donijela Plan raspolaganja poljoprivrednim zemljištem i veći dio državnih površina danas koriste poljodjelci i stočari. Da bi se pomoglo poljoprivrednicima, općina je subvencionirala i oplodnju stoke. Zbog katastrofalne suše Općina Vrhovine ove je godine proglasila stanje elementarne nepogode. Dio domaćinstava, koja još uvijek nisu priključena na vodovodnu mrežu, ostao je bez vode još u srpnju. Situaciju su spašavale vatrogasne cisterne, a općina je dovoz vode do tih domaćinstava subvencionirala sa 50 posto.

"Život se ovdje vraća. To se najviše vidi kroz mlade obitelji i njihovu djecu", nastavlja Mašić. "Nažalost, u školu idu svega 44 učenika, ali nam optimizam ulijeva podatak da se taj broj stalno povećava. Uostalom i u cijeloj Ličko-senjskoj županiji prosječna starosna dob žitelja je prilično visoka, a po selima prevladavaju staračka domaćin-

stva. Kako bismo stvorili što bolje pretpostavke za školovanje djece, mi sufinanciramo prijevoz učenika srednje škole do Otočca, a školski autobusi prevoze mališane u svaki zaseok. U tom smislu odlično su primljene dječja igraonica i knjižnica, dakle sadržaji koje u Vrhovinama nikada nismo imali”, rekao nam je Miroslav Mašić. Potom smo krenuli u obilazak terena. Već na prvim kilometrima uočava se da su Vrhovine veliko gradilište. Svako malo vidimo radnike i tehniku, jer s radovima valja požuriti. Snijeg u ovom brdovitom području nadomak Kapele znade zabilježiti prije nego li u drugim krajevima, a ni kiše nisu dobro došle pri radovima na otvorenom. Na

Obitelj Bogdanović

putu do Gornjih Vrhovina postavljaju se kanalizacijske i vodovodne cijevi, još jedna blagodat koju ovdašnji mještani prije nisu imali. Kišnica se sakupljala u šternama, a svakako je kuća imala septičku jamu.

Krajobraz Gornjih Vrhovina, Crne Vlasti i Turjanjskog djeluje pitoreskno. Široka polja oivičena miješanom crnogoričnom i bjelogoričnom šumom ponovno su živnula i ozelenjela, jer je željno očekivana i napokon dočekana kiša ponovno probudila od suše zamrlu vegetaciju. Iza nas se kreće školski autobus, koji svako malo zastaje i iz njega izlazi skupina osmoškolaca. Pred jednom kućom zastajemo i mi. To je imanje Steve(43)?!, a godine žene?! i Slobodanke Bogdanović. U razgovoru doznajemo zašto su njihov život, rad, sudbina i obitelj svojevrsna paradigma povratničkih obitelji Like. Iz Srbije su se vratili 2003. godine. Žive u pomalo trošnoj, ali urednoj kući. Najveća su im radost tri kćeri: Dragana(15), Jovana(11) i Bojana(5).

TEŠKO ZA MLADE

“Prvi i osnovni problem Srba povratnika u ovoj općini, a uvjeren sam i šire, je posao. Ljudi bi se masovno vratili kada bi imali gdje raditi. Mi smo se vratili, jer se tamo više nije dalo živjeti. Sada smo na svojem imanju, pa

“Prvi i osnovni problem Srba povratnika u ovoj općini, a uvjeren sam i šire, je posao. Ljudi bi se masovno vratili kada bi imali gdje raditi. Mi smo se vratili, jer se tamo više nije dalo živjeti. Sada smo na svojem imanju, pa kako bude. Lako se vratiti ljudima koji imaju mirovinu, socijalno, traktor... Povratak mlađih obitelji s djecom puno je teži.”

kako bude. Lako se vratiti ljudima koji imaju mirovinu, socijalno, traktor... Povratak mlađih obitelji s djecom puno je teži. Mi se bavimo isključivo poljoprivredom. Držimo devet krava, konje, prasad, živad... Nešto sigurno i stalno za egzistenciju ne postoji.

Žena prodaje sireve, imamo svoje povrće i meso, proda se poneko tele i tako živimo. Ma, ne žalim se ja, jer se mi ne bojimo posla. Tako živimo od malena. Na zemlji i od zemlje. Situacija je sve teža, svaki dan sve poskupljuje pa ne znam što će nam vrijeme donijeti. Vrijeme će pokazati tko će opstati, a tko ne. Daj Bože zdravlja pa ćemo valjda i ovo izdržati”, optimističan je Stevo.

“Mlijeko ne prodajemo”, kaže domaćica. “Cijena nije bog zna kakva pa se više isplati siriti ga, nego ga prodavati. Prodamo i poneko tele, pa se daje živjeti, ali posla ima od jutra do sutra. Curice su nam dobre učenice, marljive su i poslušne. A kada je u kući sve zdravo, onda moraš biti zadovoljan”, skromno kazuje Slobodanka.

Iako imaju odlične uvjete za držanje ovaca Bogdanovići ih ne uzgajaju.

“Ovce su uvijek čuvala starija čeljad, ili djeca koja su velika, ali ne idu u školu. Kod nas nažalost nema starijih, a djeca idu u školu i imaju svoje obaveze. I ovako imamo previše posla, a da bi ti sve bilo u redu ne možeš raditi na sto strana”, ističe Stevo.

Priča o Bogdanovićima stereotip je koji oslikava sudbinu i život većine ličkih povratničkih obitelji. Uglavnom su smještene u ruralnim područjima i bave se poljoprivredom. S kime god od njih razgovarali, svi će vam kazati da su sretni što su se vratili, ali... Kada bi se organizirano mogli otkupljivati viškovi njihova uroda i uzgoja stoke, svima bi bilo lakše živjeti. Pri tome nacionalna pripadnost nema nikakve veze sa životom, jer im je svima ionako teško vezati kraj s krajem. Jedini je problem što su Bogdanovići iz Gornjih Vrhovina 2003. godine bukvalno krenuli od nule. Kako su nekoliko puta isticali u razgovoru, niti se predaju, niti žale, iako bi sve oko njih moglo biti i bolje!

Intervju s dr. sc. Snježanom Koren, višim predavačem na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, o poučavanju nedavne prošlosti u procesu pomirenja

MLADE TREBA NAUČITI DA SE KRITIČKI NOSE S RAZLIČITIM “POVIJESNIM ISTINAMA”

Trenutno nemamo relevantnu inicijativu za nekakav zajednički udžbenik. Za političare je to “draga” tema kada treba mahati nekim inicijativama koje dobro zvuče nekim krugovima i čimbenicima, ali je to vrlo zahtjevan i složen posao. Dovoljno je letimično pogledati hrvatske i srpske udžbenike i vidjet će te da su to dvije vrlo različite priče. Kako ih svesti na zajednički narativ, drugo je pitanje. Osobno ne mislim da je to nemoguće, ali je riječ o vrlo teškom i dugoročnom radu i to tek kada se za to uspostave političke pretpostavke, odnosno kada prevlada politička volja da se u tako nešto krene. I to je najveći poučak koji možemo uzeti iz francusko-njemačkog primjera.

► *Zajedno s kolegama Magdalenom Najbar-Agičić i Tvrtkom Jakovinom autorica ste 'Dodatka udžbenicima za najnoviju povijest', koji je prije nekoliko godina distribuiran školama i učenicima u Hrvatskom Podunavlju. Iako je u početku taj tzv. separat i osuđivan od dijela javnosti, posebice nekih povjesničara, kako danas ocjenjujete ono što je donio u podunavske škole?*

Ta je rasprava, sigurno, na kraju doprinijela da se neke teme otvore u javnosti. Treba imati na umu da je ta rasprava počela, zapravo, sa suprotnim intencijama. Trebala je poslužiti da uguši bilo kakve pokušaje da se o tim temama raspravlja na način koji se ne bi držao neke oficijelne verzije povijesti. Međutim, čini mi se da je nasuprot tome

pomogla da se neke teme otvore u javnoj sferi. I ako vi danas pogledate, pri čemu se ne bih samo ograničila na Podunavlje, kako izgledaju udžbenici, što se piše o toj temi, zapravo da gotovo i nemate teksta u kojem se šuti o onim tamnim stranama ratnih operacija poput Oluje ili Bljeska. Iako, naravno, nije identično kako se u pojedinim udžbenicima piše o tim temama, u svakom slučaju mislim da je napravljen značajan pomak u odnosu na one narative koje smo imali do kraja 90-tih.

PROBLEMATIČNO POUČAVANJE RATOVA

► **Nekoliko godina nakon mirne reintegracije Podunavlja na snazi je bio moratorij na izučavanje novije povijesti. Koliko je takvo rješenje bilo korisno?**

Snježana Koren

Ako niste spremni takve teme poučavati na način da one budu korisne zajednici, onda je bolje da ih se i ne poučava. Dakle, ja ne mislim da je moratorij najgore moguće rješenje. Pitanje je naravno u kojem trenutku on postaje nekoristan pa i štetan. Jer to što vi ne učite nešto u školi, ne znači da djeca, odnosno učenici nisu svakodnevno izloženi takvim informacijama sa raznih strana: obitelj, prijatelji, mediji itd.. Škola može biti prigoda da se o takvim temama, ako smo dakako za to spremni, progovori na jedan drugačiji način. Međutim, moram reći da sam vrlo skeptična kada je riječ o poučavanju ratova koji se u raznim razdobljima smatraju utemeljujućim događajima u državi. To je ono što se događalo nakon 1945. u vezi s NOB-om i onda poslije 90-tih s onim što danas obično zovemo Domo-vinski rat. Takvi događaji naprosto postaju sakrosanktni te se smatra da se o njima može govoriti samo na način kako je propisano nekom službenom verzijom. Zato mi se čini da je o nekim temama možda bolje ne govoriti, nego govoriti na način koji dugoročno može izazvati suprotne efekte

► **Koliko onda mlade generacije u osnovnim i srednjim školama uopće znaju o tom povijesnom razdoblju i da li su nedavni ratni sukobi u jednoj općoj društvenoj svijesti devastirali ideju multikulturalizma, međuetničke tolerancije i slične vrijednosti?**

Za odgovor na ovakva pitanja nužno je napraviti temeljita istraživanja. U nedostat-

ku toga dopustite jednu digresiju. Nakon 2. svjetskog rata silan je trud uložen da bi se promicala ondašnja oficijelna verzija povijesti. I svejedno ste non-stop morali slušati 10 godina, 15 godina... na sjednicama tadašnjih visokih partijskih tijela kako djeca ne znaju o tome dovoljno, da se u školama o tome uči premalo itd.. Dakle, u tim dokumentima možete čitati iste stvari koje danas slušate kada se govori o poučavanju ratnih zbivanja početkom 90-tih. Normalno je da za mlade generacije takvi događaji postaju manje relevantni kako vrijeme prolazi. S druge strane, ako ih imate na neki način postavljene kao ishodište današnje države, onda oni koji su u poziciji da to određuju, naprosto, cijelo vrijeme, raznim načinima, pokušavaju to održati na životu.

Koliko mladi znaju i kako znaju, teško je odgovoriti bez relevantnih istraživanja, ali s obzirom da kruže različite "povijesne istine" takve i dolaze do mladih ljudi. Po meni je bitnije pitanje koliko mi te mlade kroz naš obrazovni sustav pripremamo na to da oni budu spremni i sposobni suočiti te različite verzije povijesti koje kruže, jer doista ne možemo očekivati da će u današnjem svijetu televizije i interneta netko živjeti u vakuumu i da će im se servirati samo ono što vi želite. Mlade treba pripremiti da budu u stanju racionalno promišljati, odvagnuti različite verzije, vidjeti njihove slabosti, nedostatke i onda na temelju toga donositi upućene zaključke

POZITIVNA FRANCUSKO-NJEMAČKA ISKUSTVA

► **Kakva su, vezano uz prethodno pitanje, europska i svjetska iskustva, odnosno kako u tim problemima mogu pomoći primjerice iskustva Francuza i Nijemca, Rusa i Poljaka, Armenca i Turaka?**

Sve su to primjeri iz kojih se mogu crpiti određena iskustva. Najznačajniji je, dakako, francusko-njemački primjer koji je već rezultirao zajedničkim udžbenicima. Međutim, treba znati da se do tih udžbenika došlo nakon 80-ak godina zajedničkog razgovaranja i pregovaranja o tim temama i pitanjima. Rad na tome je počeo još nakon 1. svjetskog rata, a prekinuo ga je dola-

Izvan sumnje je da bi u našim udžbenicima trebale biti prisutnije teme koje govore o kulturnim doprinosima različitih manjinskih zajednica na području Hrvatske. I to ne tako da o tome uče u posebnim programima samo djeca iz manjinskih zajednica, već prije svega upravo djeca iz većinskog naroda. Međusobno upoznavanje kultura, tradicija, etnija važan je faktor u borbi protiv predrasuda i negativnih stereotipa koji se upravo temelje na neznanju.

zak nacista na vlast, pa je to obnovljeno nakon 2. svjetskog rata te su se konačno ti udžbenici pojavili u trenutku kada su francusko-njemački odnosi postali izvrsni. Također, treba znati da je prvi udžbenik koji se pojavio bio onaj koji tretirao najmanje problematično razdoblje - ono poslije 1945. godine. Mnoge se stvari trebaju posložiti i poklopiti da bi tako nešto uspjelo, ne samo znanstvena želja i rad. To su uvijek vrlo zahtjevni projekti, a nerazumijevanje je veliko. Dovoljno se prisjetiti samo slučaja one četiri čitanke koje je producirao Centar za demokraciju i pomirenje iz Soluna. Iako se radilo samo o materijalima priručničkog tipa, a ne udžbenicima, to je izazvalo popriličnu buru. U dijelu hrvatske javnosti taj je projekt dočekan "na nož" kao pokušaj pisanja zajedničkih udžbenika iako se zapravo radilo o zbirkama izvora. To samo pokazuje da je problem u tome da se nitko nije spreman odreći "vlastite istine". Ali na kraju krajeva možete vidjeti da ni u Europi takvi pokušaji nisu prečesti. Eto, čak i ti famozni francusko-njemački udžbenici više nisu u upotrebi u Francuskoj, jer se u međuvremenu promijenio program.

Ono što bi trebalo razviti jeste da se primjene različiti modeli manjinskog školstva. Ali iskreno govoreći, ovaj model u Podunavlju, segregirano školstvo dugoročno, nije dobar za zajednicu. Pogotovo ako se takve okolnosti onda koriste i za nametanje različitih "povijesnih istina" o nedavnoj prošlosti.

► **Kakva je postkonfliktna komunikacija hrvatskih i srpskih povjesničara u istraživanju nedavnih ratnih sukoba i možda mogućem kreiranju zajedničkih udžbenika?**

Što se tiče eventualnih zajedničkih udžbenika takvih pokušaja, koliko znam, nema. Što se pak tiče istraživanja nedavne povijesti bilo je nekih projekata u kojem sudjeluju i hrvatski i srpski povjesničari kao primjerice. Inicijativa znanstvenika koju je pokrenuo Purdue University iz SAD. Ali, treba shvatiti da je to naprosto tema o kojoj će se još dugo raspravljati s različitim pozicija i s različitim stajališta. Trenutno nemamo relevantnu inicijativu za nekakav zajednički udžbenik. Za političare je to "draga" tema kada treba mahati nekim inicijativama koje dobro zvuče nekim krugovima i čimbenicima, ali je to vrlo zahtjevan i složen posao. Dovoljno je letimično pogledati hrvatske i srpske udžbenike i vidjet će te da su to dvije vrlo različite priče. Kako ih svesti na zajednički narativ, drugo je pitanje. Osobno ne mislim da je to nemoguće, ali je riječ o vrlo teškom i dugoročanom radu i to tek kada se za to uspostave političke pretpostavke, odnosno

Koliko mladi znaju i kako znaju, teško je odgovoriti bez relevantnih istraživanja, ali s obzirom da kruže različite "povijesne istine" takve i dolaze do mladih ljudi. Po meni je bitnije pitanje koliko mi te mlade kroz naš obrazovni sustav pripremamo na to da oni budu spremni i sposobni suočiti te različite verzije povijesti koje kruže, jer doista ne možemo očekivati da će u današnjem svijetu televizije i interneta netko živjeti u vakuumu i da će im se servirati samo ono što vi želite. Mlade treba pripremiti da budu u stanju racionalno promišljati, odvažniti različite verzije, vidjeti njihove slabosti, nedostatke i onda na temelju toga donositi upućene zaključke.

kada prevlada politička volja da se u tako nešto krene. I to je najveći poučak koji možemo uzeti iz francusko-njemačkog primjera.

MEĐUSOBNIM UPOZNAVANJEM PROTIV PREDRASUDA I STEREOTIPA

► **Trebaju li nam još selektivni pristupi u tretiranju novije hrvatske povijesti u pojedinim područjima koja su bila zahvaćena ratnim sukobima?**

Mislim da ne bi trebalo biti različitih povijesti za različita područja. Ono što bi trebalo razviti jeste da se primjene različiti modeli manjinskog školstva. Ali iskreno govoreći, ovaj model u Podunavlju, segregirano školstvo dugoročno, nije dobar za zajednicu. Pogotovo ako se takve okolnosti onda koriste i za nametanje različitih "povijesnih istina" o nedavnoj prošlosti.

► **Može li i nastava povijesti biti faktor koji će pridonijeti izgradnji novih i poželjnih odnosa u funkciji razvoja tolerancije, multietničnosti, multikulturalizma i interkulturalizma? Kako u tom kontekstu gledate na pokušaj, odnosno projekt, uspostave tzv. Nove škole koji je iniciran u Podunavlju, a koji značajan naglasak stavlja na međusobno upoznavanje i razumijevanje različitih etnosa i kulturnih tradicija.**

Takve pokušaje treba pozdraviti, jer to jeste tema koja se stalno spominje kada je riječ o nastavi povijesti. Izvan sumnje je da bi u našim udžbenicima trebale biti prisutnije teme koje govore o kulturnim doprinosima različitih manjinskih zajednica na području Hrvatske. I to ne tako da o tome uče u posebnim programima samo djeca iz manjinskih zajednica, već prije svega upravo djeca iz većinskog naroda. Međusobno upoznavanje kultura, tradicija, etnija važan je faktor u borbi protiv predrasuda i negativnih stereotipa koji se upravo temelje na neznanju.

KONSOCIJACIJSKI MODEL OSTVARIVANJA RAVNOPRAVNOSTI MANJINA U LOKALNIM ZAJEDNICA

*Davor Gjenero**

Uniformnom promjenom modela izbora nositelja izvršnih poslova na lokalnim i regionalnim razinama degradiran je ustavno-zakonski model ostvarivanja ravnopravnosti većinske i manjinske zajednice u lokalnim sredinama. Većinski izbori, kakvi su izbori za individualne lokalne nositelje vlasti mogu biti efikasni u homogenim, ali su posve neprimjenjivi u heterogenim sredinama. Želi li se spriječiti getoizacija manjina i onemogućiti opasnost od uspostavljanja klime stalnih sukoba niske napetosti, potrebno je vratiti se posrednom izboru nositelja izvršnih poslova, matičnom organiziranju poglavarstava i konsenzualnom odlučivanju u njima.

Parlamentarna demokracija zasnovana je na načelu općeg i jednakog prava glasa i na većinskom odlučivanju. I u političkim sustavima, koji primjenjuju razmjerni model pretvaranja glasova u mandat i u kojima su izvršne vlasti stoga koalicijski konstruirane, većinsko je odlučivanje osnova demokracije. Razlika između ova dva izborna modela samo je u tome da dugotrajna primjena razmjernog izbornog sustava učvršćuje višestranačje, a sustavno primjenjivanje većinskog dovodi do stvaranja dvostranačja.

U oba slučaja i onda kad se buduća izvršna vlast bira neposredno - u prezidencijalnom modelu, kad se odabire individualni nosilac izvršne vlasti, ili kad se izvršna vlast bira posredno - kad ona proizlazi iz parlamenta i ovisi o povjerenju predstavničkog tijela, u biti je na djelu westminsterijalna demokracija zasnovana na načelu većine. Da bi pojedinac, stranka, ili koalicija dobili mogućnost obnašanja izvršne vlasti, oni moraju steći većinu u tijelu koje se izabire. Razlika je tek u tome da predsjednik republike mora dobiti većinu glasova onih koji izađu na izbore, a

mandatar za sastav vlade i njegov kabinet moraju steći natpolovičnu većinu glasova parlamentarnih zastupnika.

TIPOVI POLITIČKOG ODLUČIVANJA VAŽNI SU ZA MANJINE

Westminsterski model djeluje odlično u homogenim društvima, to jest u onim društvima u kojima ne postoje trajne manjine i u kojima se socijalne, vjerske i nacionalne podjele ne podudaraju s političkima. Tamo čak i većinski izborni model doprinosi potiskivanju radikalizma i jačanju političkog centra. U takvim društvima najviše je glasača u centru (političke preferencije u svakom demokratskom društvu distribuirane su Gausovom krivuljom, najviše u centru, a najmanje na desnoj i lijevoj margini), pa dvije najjače stranke napuštaju svoje glasače na marginama i natječu se za povjerenje onih glasača kojih je najviše, a grupirani su oko političkog centra.

U heterogenim zajednicama, međutim, većinsko političko odlučivanje ima upravo suprotan učinak od onog u homogenima. Većinsko načelo donošenja odluka u takvim okolnostima manjinske društvene grupacije pretvara u trajne manjine i marginalizira ih. Takva marginalizacija trajnih manjina dovodi, pak, do radikalizacije političkih stavova na obje strane političke arene i stvara trajne političke napetosti. U iznimnim okolnostima takve se napetosti mogu pretvoriti u otvoreni građanski sukob, a u redovitima političke stranke sudjeluju u održavanju "sukoba niskog intenziteta". Sebi bliska biračka tijela pretvaraju u svoje "zatočenike" i "klijente", a svoju političku poziciju čuvaju održavanjem sukoba na razini niskog intenziteta. Većinsko odlučivanje tako zaoštrava sukobe u

U heterogenim zajednicama većinsko političko odlučivanje ima upravo suprotan učinak od onog u homogenima. Većinsko načelo donošenja odluka u takvim okolnostima manjinske društvene grupacije pretvara u trajne manjine i marginalizira ih. Takva marginalizacija trajnih manjina dovodi, pak, do radikalizacije političkih stavova na obje strane političke arene i stvara trajne političke napetosti.

pluralnim zajednicama i dovodi do isključivanja cijelih skupina iz društvenih procesa i onemogućuje im utjecaj na donošenje odluka. U takvim okolnostima manjinske skupine postaju doslovno ranjive grupe, a sustav ih teško integrira i ne osigurava im dostatnu zaštitu.

SUODGOVORNOST, KOMPROMIS, KONSENZUS

Zato u pluralnim zajednicama, pogotovo lokalnima i regionalnim, valja primijeniti drukčije modele odlučivanja od klasičnih - većinskih. Pluralne lokalne zajednice najbolje je organizirati konsocijacijski. Važno je da svaka nacionalna zajednica, zastupljena u takvoj lokalnoj sredini, dobije priliku preuzeti suodgovornost za upravljanje lokalnom sredinom. Za to je nužno uspostaviti nekoliko mehanizama. Primarni je mehanizam ostvarivanje prava na razmjernu zastupljenost manjinskih skupina u

Temeljni je konsocijacijski princip da svaka zajednica ima pravo autonomno odabirati tko će zastupati njene interese. Svaka zajednica preuzima i odgovornost, jer politička elita, koju ona bira, mora biti takva da bude sposobna koalirati i dogovarati se s elitom ili elitama drugih zajednica. Pritom mora biti spremna na ustupke i kompromise, mora interese drugih zajednica doživljavati jednako legitimnima kao i interese svoje zajednice.

koalirati i dogovarati se s elitom ili elitama drugih zajednica. Pritom mora biti spremna na ustupke i kompromise, mora interese drugih zajednica doživljavati jednako legitimnima kao i interese svoje zajednice. Naime, ako neka zajednica ustrajno bira elitu nespremnu za koaliranje, ona onemogućuje racionalno upravljanje. Za očekivati je da pogrešan odabir može otežati upravljanje nekom sredinom u jednom ili dvama mandatima, ali da će glasači dugoročno biti racionalni i uskratiti svoje glasove onima koji ne uspijevaju sklopiti kompromise čime im objektivno štete.

Osim razmjerne zastupljenosti u predstavničkom tijelu, konsocijacijski model upravljanja iziskuje i da tijelo

Odlučivanje u etnički mješovitim sredinama trebalo bi dodatno demokratizirati konsocijacijskim modelom

predstavničkom tijelu. Potrebno je osigurati ne samo to da svaka nacionalna zajednica, koja živi u nekoj sredini i u njoj čini relevantan dio stanovništva, bude zastupljena u predstavničkom tijelu, nego i da ima prilike sama odabrati te predstavnike.

Situaciju, u kojoj se razmjernost poštuje, ali većina manjini de facto odabire njene predstavnike, ne možemo smatrati ostvarivanjem demokratskog načela i načela zaštite manjina. Temeljni je konsocijacijski princip da svaka zajednica ima pravo autonomno odabirati tko će zastupati njene interese. Svaka zajednica preuzima i odgovornost, jer politička elita, koju ona bira, mora biti takva da bude sposobna

Pluralne lokalne zajednice najbolje je organizirati konsocijacijski. Važno je da svaka nacionalna zajednica, zastupljena u takvoj lokalnoj sredini, dobije priliku preuzeti suodgovornost za upravljanje lokalnom sredinom.

za obavljanje izvršnih poslova bude organizirano prema načelu koje se razlikuje od većinskoga. U njemu moraju biti predstavljene sve zajednice, a izvršno tijelo ne smije odluke donositi nadglasavanjem, nego konsenzusom. Pritom se dodatno zaoštava pitanje sposobnosti izabranih elita za kompromise, postizanje konsenzusa i usklađivanje prioriteta. Tijelo koje obavlja izvršne poslove, u takvim okolnostima, mora biti matično organizirano, njegovi članovi ravnopravni, a nije moguće kombiniranje s prezidencijalnim načelom, dakle izravnim izborom nositelja izvršnih poslova.

VAŽNOST AUTONOMNOG ODABIRA ZASTUPNIKA

Vrlina hrvatskog sustava manjinske zaštite u tome je što Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina naglasak manjinske zaštite stavlja na zaštitu na razinama lokalne i regionalne samouprave. On predviđa pravo na zastupljenost manjina u pred-

stavničkim tijelima tamo gdje manjine čine više od 5 % stanovništva, odnosno pravo na razmjernu zastupljenost tamo gdje čine više od 15 % stanovništva. Ondje gdje se ostvaruje razmjerna zastupljenost u predstavničkom tijelu, Ustavni zakon predviđa i zastupljenost u kolektivnom tijelu izvršne vlasti, dakle, poglavarstvu. Takav je sustav funkcionirao do izbora 2009. godine, kada je napušten model biranja nositelja izvršnih poslova u predstavničkom tijelu. Od tada građani individualnog nositelja izvršnih poslova na lokalnoj i regionalnoj razini. Dakle, općinskog načelnika, gradonačelnika i župana biraju neposredno sustavom apsolutne većine, i to u dva izborna kruga.

Na taj je način nestalo poglavarstvo kao kolektivno tijelo, a ako postoji, ono je tek servis individualnog nositelja vlasti. Nedostatak predstavljenosti manjinske zajednice u ovakvom modelu tek je formalno riješen. Moguće je da uz (grado)načelnika i župana iz većinske zajednice bude izabran i njegov zamjenik, pripadnik manjine. Međutim, tada je na djelu sustav u kome većina manjini bira njihove predstavnike. Moguće je i to da se dopunskim izborima izabere manjinski zamjenik i tada za njega glasuju samo pripadnici manjinske zajednice. Međutim, stvarni je utjecaj tako izabranog manjinskog predstavnika pri izvršnoj vlasti zanemariv u odnosu na utjecaj stvarnog nositelja izvršnih poslova.

Uniformnom promjenom modela izbora nositelja izvršnih poslova na lokalnim i regionalnim razinama degradiran je ustavno-zakonski model ostvarivanja ravnopravnosti većinske i manjinske zajednice u lokalnim sredinama. Većinski izbori, kakvi su izbori za individualne lokalne nositelje vlasti, primjena su westminsterskog modela, efikasnog u homogenim, ali posve neprimjenjivog u heterogenim sredinama. Želi li se spriječiti getoizacija manjina i onemogućiti opasnost od uspostavljanja klime stalnih sukoba niske napetosti, potrebno je vratiti se posrednom izboru nositelja izvršnih poslova, matičnom organiziranju poglavarstava i konsenzualnom odlučivanju u njima. Samo će se na taj način ostvariti intencije zakonodavca u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina i osigurati dugotrajno harmonično funkcioniranje pluralnih lokalnih sredina.

**Nezavisni politički analitičar, Zagreb*

Izdavač:

**INSTITUT
STINE**

Šetalište Bačvice 10, 21000 SPLIT, Croatia
tel./fax: ++385/21/321-421, 488-945
e-mail: stina@st.t-com.hr, stina@zamir.net
web stranica: www.stina.hr

Odgovorni urednik: Stojan Obradović

ISSN:1848-459X

Tisak: ARAK, Omiš